

GÁRDONYI GÉZA

DANKÓ PISTA

Ezelőtt valami huszonöt esztendővel a szegedi cigányprímás felesége a legszebb selyemruhájába öltözötten toppant be a palánki kisiskolába.

- Nem egyébert jöttem - mondotta a tanítónak -, hanem hogy az én szegény Pista fiamat meg ne bolondítsák a sok tudománnyal, mert mink is tanultunk írni, de egy irka egy hétig tartott, ennek a gyereknek pedig mindennap két irkára kell a krajcár. Könyörgöm alásan, nem akarunk mi ebből urat nevelni, csak cigányprímást.

A tanító persze csodálkozott ezen a kérésen.

- Dehogy íratok én mindennap két irkát tele - mondotta -, gyere csak elő, Pista, hol van a Pista?

- Ide bújt a pad alá - felelték a gyerekek.

Egy perc múlva ott állott a kis fekete képű, fekete, égő szemű gyerek a tanító előtt. Vallatás kezdődött, hogy mire kellett a sok krajcár. Persze a Pista gyerek hallgatott, de a többi annál inkább felelte, hogy: vadászatra.

- Micsoda vadászatra?

- Tigrisvadászatra, meg oroszlánvadászatra.

Ilyen kezdet után lassankint kiderült, hogy a Pista szenvedélyesen szereti a képeket és krajcárjával fizetett minden vadállat-vadászatot, amit Koczor János, az osztály művésze, most szegedi rendőrkapitány, irkalapokra rajzolt és festett neki. A Pista gyerek táskájában nem kevesebb, mint száz oroszlánvadászatot találtak. Kiderült, hogy a Pista gyerek se nem tanult, se nem írt, hanem mindig csak a vadászatokat nézegette.

Az ember azt jósolta volna, hogy a kis cigánygyerekből világhírű jáger lesz. Talán az is lett volna, de puska helyett hegedűt adtak a kezébe, s tizenegy éves korában már prímása volt az egyik szegedi malacbandának. Kijárt hegedülni a pusztákra, meg a falukra. A banda hol őt csapta el, hol ő a bandát. Az apjával folytonos hadilábon állt, úgy, hogy az öreg nem is tudta néha, hogy hol van. Egyszer csak, tizenhét éves korában, mint színműíró bukkanik fel a Pista. Szatymazon a nyári publikumnak műkedvelői előadást hirdet, s azon a cigánybandájával mint színészek szerepelnek.

A darab sikert arat. A nézőközönség sorában egy bájos, tizennégy éves leány megszereti a Pistát, s nem telik bele három hét, egy jónevű akadémiai festő kétségbeesetten szaladgál mindenfelé a leánya után. Nincs. Valaki elszöktette.

Ezek a Dankó Pista nótaköltészetének előzményei.

Egy év múlva ismét Szegeden van: egy szép, fehér képű, fiatal asszonyka, aki immáron törvényes hitvесе, meleg, tiszta szobácskát rendez be neki. A Dankó hegedűjén megszületik a fonódal, maga sem tudja, hogy és miképpen. A dalt dicsérik, Dankó csinál egy másikat: Nem forog a dorozsmai szélmalom. Ez a szövegsor is tőle való. Egy helybeli poéta kiegészíti nótává, s egy hónap múlva zeng az egész Alföldön. Majd jön a Rám se nézett, a szegedi boszorkánynóta, egyik szép dal a másik után, mint ahogy a rózsabokron egyik virág a másik után fakad, s a rendetlen életű cigányfiú lassankint fölemelkedik az ország legnagyobb

népdalköltőjévé.

Az ő dalai hangzanak minden városban, minden faluban. Népszínmű évek óta nincs más, csak az ő dalaival. Az Egy csillag sem ragyog fenn az égen már a verkleiben külföldre is eljutott, éppúgy, mint a Szőke kislány, csitt-csitt-csitt nóta, ami lenyomta a Tarar bum dié-t is.

A Daru madár nótája, a Katika-patika nóta, a Páros élet nóta, Kanász nóta, Nem átkozom ibolyakék szemedet, a vásárhelyi sétatéren muzsikáló Béla cigány nóta, a Wekerle-nóták; a siroki románc mind megannyi gyöngyei az ő zengő szívének és kincsei a magyar népdal-irodalomnak.

A zeneműkiadók kapva kapnak minden nótájáért, s ő most erejének virágzásában, még teljesen barna fejjel, bizalommal nézhet a jövőbe, aminthogy a nemzet is bizalommal és büszkén néz reá, aki a magyar népdal-irodalmat olyan virágzóvá tette, aminő soha nem volt.

NÓTA EGY CIGÁNYRÓL

Dankó Pista ezelőtt egy hónappal belevetette magát a Tiszába. Meg akart halni.

A szegedi lapok hallgattak erről. Minek írjuk meg - mondták -, hiszen kifogták a Pistát.

De hát mi hajtotta Dankót a halál ajtajához?

A nyomorúság.

Én édes istenem, hát még ma is olyan szomorú föld ez a Magyarország, hogy csak éppen a poétának nem terem kenyeret? Hát Csokonai, ha ebben a korban születik, ma is sírva keresné a szerencséjét? Lavotta, ha most élne, ma is kegyelemasztalra szorulna? Petőfit újra bekényszerítené a sors a debreceni kályhátlan szobába? Nyizsnyay és Palotási az írnoki toll nélkül ma élve sem élnének meg?

Mert bizony mondom, hogy ez a fiatal cigányember nemcsak a nyomorúságában említhető azokkal.

Ha nem járna még a földön, másképp emlegetnék. A meteor is fénytelen rög a földön. Haj! de hogy fénylik az égből!

Szegény, szerencsétlen cigányfiú, szinte látlak, amint sápadtan, szomorúan ott kószálsz a Tisza partján. Csakhogy most nem a Fonó-dal akkordjai zsonganak a fejedben.

Az éjjeli csöndben a város mélyéből innen is, onnan is nóta repül hozzád. Szívetfogó, szép magyar nóták, amiknek mindenikében élet van, s amik mind a te lelked virágos fájáról repültek világgá.

Egy ablak alatt valaki az álmodó leánynak azt huzatja: Szőke kislány, csitt, csitt, csitt, és szerelmes szívének minden gondolata kifejezést talál ebben a nótában.

A Tisza túlsó partjáról, az újszegedi mezőiségről pedig egy pásztorfurulya-trillén hangzik:

"Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány."

Ez is a te nótád.

A te szíved gondolata csattogott Pálmai Ilka ajkairól is a Páros élet dalban, a Népszínház színpadján. Te örökítetted meg a dorozsmai szélalmot. A te húrjaidon zendült meg először a "Rám se nézett" nóta. Neked köszöni Vásárhelyi Béla cigány, hogy Tiszán túl, Dunán túl emlegetik a hegedűjét. Te zendítetted meg azt a dalt is: "Egy csillag se ragyog fenn az égen", s a nemzet csalogánya, Blaháné ma a Darumadár-nótával százak szívét ragadja a te költői álmaid világába. És még mennyi, de mennyi dalod cseng és zeng ajkon és húron, rónán és erdőn, bölcső felett és ifjú szerelmesek szívében!

A magyar daltermés megújult, mikor a te varázshegedűd megzendült.

Elárasztottad szép magyar hazánkat költészetednek tündérzenéjével, délibábos szívednek ragyogó gondolataival. Egy vagy azon ismeretlenek közül, akik a nemzet érzéseit, vidámságának csapongását, bánatának zokogását, örömét, keservét a saját szívük teremő mélyében dalnak alkotják, amely dalok, a költészetnek e bájos madarai minden időközön átszárnyalva lebegnek közöttünk. Csakhogy a te nevedet tudjuk, mert egymagad többet alkottál, mint egy évszázad minden névtelen dalköltője. Az ismeretlenség homályából dalaid szárnyán emelkedted ki. Tanítód volt a saját szíved, a természet és a magyar nemzet ősgénusza.

Nincs nemzet ez idő szerint a földtekén, amelynek hozzád hasonló dalköltője volna.

És te ott bandukolsz a Tisza-parton. Kiadók, akik ezreket vettek be, és aratnak ma is egy-egy nótádból, amiket öt forintjával, az örök-joggal szedtek el tőled, selyempaplan alatt alusznak. Te pedig titkolt nyomorodban sötét gondolatokkal tusakodol.

Az éj csendes. Egy cimbalom a távolban a Jaj de bús ez a harangszó nótádon méléz.

A Tiszát megterítette az éjfél fekete posztóval, s a víznek ölében reszkető csillagok behintik sugárral a másvilág országútját.

Bizony mondom, nemes Szeged városának nem termett a porában ennél az egyszerű cigánynál kincsesebb lelkű embere. Ne nézzék származását, ne nézzék ruháját, ne nézzék, hogy cigány! A magyar dalköltészetnek olyan poétája ő, aki, ha a nyomorban elpusztul is, a lelkét örökbe hagyja dalaiban a nemzetnek.

Mit ér neki az, ha halála után rézből és ónból öntött szobrot állítanak az emlékére? A szoborral sohasem a költőt becsüli meg a város vagy a nemzet, hanem csak önmagát.

Vajon Petőfinek is nem jobban esett volna-e, ha azt a nyolcszáz mázsa rezet, amit dicsőségére a Duna-parti kofák közé helyeztek, életében juttatja neki más alakban az elismerés?

Látlak, Dankó Pista, te cigány Petőfi, amint ott állasz ércbe öntve a Tisza-parton. Tán éppen azon a helyen, ahol belevetetted magad a hullámok közé. Jó szabású és tisztességes arcuha van rajtad. A szobrász egészségessé formálta beesett, barna arcodat. De a szemedben ott a mély tűz, és homlokodon ott a borongó gondolat.

A kezedben érchegedűt tartasz.

És csendes éjjeleken, mikor a Tisza vizét elborítja az éj fehér csillagokkal, az állad alá veszed azt a hegedűt, és elhúzkod érchúrjain azt a Petőfi versén világgá zendült, szép búsongó dalodat:

Boldogtalan voltam
Egész életemben,
Csak az vigasztal, hogy
Meg nem érdemeltem.

A BOROSTYÁNPIPA

Az én jó barátomról, Dankó Pistáról szól ez a história. A híres emberek mulatságos eseteit igaz hogy csak akkor szokták elmondani, mikor meghalnak, de hátha én halok meg előbb? S Dankót életében is szeretik nálunk annyira, hogy elolvassák, amit róla írunk.

Hát egyszer az történt Dankóval, hogy negyven forint hullott a zsebébe. Harmincat egy nótájáért kapott, tízet meg egy nótaszövegére, amit ott írt hevenyében a kótakereskedés asztalán.

Vannak olyan emberek, akiknek a pénz nyugtalanságot okoz. A cigányok talán mindnyájan ilyenek. A takarékpénztárban nem bíznak. Inkább ékszereket, órákat vesznek, mert azt mondják: az effélét zálogba lehet tenni. Zálogház nélkül a leggazdagabb cigány sem tudja elképzelni a világrendet.

Azonban Dankó Pista már ekkor mindenféle hordozható kincsben bővelkedett, s negyven forintot különben sem tartotta akkora összegnek, hogy érdemes legyen vele az ékszerkereskedésbe bemenni.

Viszi hát a pénzt nagybúsan a Hatvani utcán. Mert ő mindig bús, mikor egyedül van; mindennap haragszik valakire, vagy valamire. A kalapja szokása szerint a tarkójára csapva; az egyik kezében valami új nóta kótája, a másikban cigaretta.

- Mit csináljak én ezzel a pénzzel? - mormogja magában. - Volna több; vennék rajta aranyórát. Volna kevesebb, hazaküldeném az asszonynak.

Meg-megáll a kirakatok előtt, és a fejét rázza.

- Minek nekem múlt? - morogja, vállat rántva egy helyen, ahol művégtagokat bámult a kirakatban. Kell a kutyának múlt!

A késekbolt, a porcelánkereskedés, a papírkereskedés, nem elégíti ki egyik sem. Végre a pipásbolt kirakata Prométheuszként láncolja Dankót magához.

Egy másfél araszos borostyánpipa sárgállik ott a tajtékárak között. Voltaképpen nem is pipa, hanem csak pipa alakú szivar-szopóka. A szopókájától kezdve, a szivartartóig borostyán: a szár is borostyán, szép felhős húsleves színű, áttetsző portéka.

- Drága lehet! - szól Dankó nagy füstöt eresztve a cigarettájából. - Talán csak a királyok szívhatják ilyenből a szivart!

De kitépi magát a csábítás karjaiból és tovább megyen. Nem néz többé a kirakatokra. Az arca még keserűbb, mint az előbb volt.

Az utca végén megáll.

- Elviszik - mondja töprenkedve. - Valaki azóta megvette. Vakar egyet a tarkóján, és megint visszasétál. Megkönnyebbülten látja, hogy a borostyánpipa még mindig ott lóg a kirakatban.

A boltban szivart is árulnak. Dankó csak cigarettázni szokott, de most szivart vásárol.

- Milyen tetszik? - kérdezi a kövér, kis pocakos boltos.

- Magam sem tudom - feleli kimelegedve Dankó -, olyan hosszú, vastagot...

- Britannikát?

- Azt, azt - feleli Dankó.

Belemarkol a szivarládába, és kiemel egy nagy marékkal.

- Hát az a szivarpipa mennyibe kerülne? - kérdezi félvállról. - Az a borostyánból való ott a kirakatban.

- Melyik? - mondja ravaszul a boltos.

Mert borostyánból való szipka nincs ott több, csak az az egy, de ha a vevő nagyon megnézte azt az egyet, akkor meg is veszi.

Dankónak ki kell mennie az utcára, meg kell mutatni a borostyánpipát.

A kereskedő kiveszi a pipát; megtörülgeti szarvasbőrrel, miközben egynéhányszor a világosság

felé tartja úgy, hogy a borostyán pompája szembetűnő legyen, és csak azután mondja meg az árát:

- Harminchat forint.

Dankó megkönnyebbülten lélegzik. Arra várt, hogy vagy száz forint lesz a pipa, vagy legalábbis negyvenegy, szóval, hogy az ő mindennapi boldogtalansága - amely az ő életrendjébe úgy kell már, mint a feketekávé - ezen a napon is meglesz. Azonban, hogy a pipa megvétele most már csak tőle függ, aggodalmak támadnak a lelkében.

- Harminchat forint - mondja a fejét rázva -, sok pénz az ilyen hitvány kis pipáért.

- Sok? - szól az öregúr kereskedelmi kacagással - hetvenforintos pipa ez, nagyságos uram. Remekmű! De én ma mégis odaadom harminchat forintért.

Dankó belenyúl a zsebébe.

- De igazi borostyán-e? - kérdezi utolsó ellenvetésképpen.

- Igazi-e? - szól kereskedelmi sértődéssel a boltos. - Mindjárt meglátja nagyságod.

Leszakítja egy újságpapirosnak a sarkát, és pehellyé tépi. Odaszórja a pelyheket az asztalra, azután megdörzsöli a pipát a kabátján, és fölrántja vele a pelyheket.

Dankó nem vitatkozik tovább. Odaveti a bankókat az asztalra, és ragyogó szemekkel veszi birtokába a borostyánpipát. Az egyik szivart mindjárt bele is illeszti, és rápöfent. A szivar szépen ég. A pipa jól szelel. Dankó méltóságosan vonul ki a boltból, és előkelő leereszkedéssel viszonzozza a boltos köszöntését.

Egy darabig a járón megy, de hogy a Hatvani utcán mindig sok a jövő-menő, hol jobbra, hol balra kell kapnia a pipát, nehogy valami bolond ember nekiütközzék.

- Ördög vigye ezt a sok népet - mondja bosszúsan. - Már kell a háború, hiába!

Letér a kocsútra, és ott füstöl tovább. Hogy itt nem jönnek vele szembe annyian, szeme szüntelenül a kedves portékára mosolyog, csak olykor pillant föl, hogy lássa, kik bámulják az ő pipáját.

Persze, amint fölér a Kerepesi útra, a kocsik hol mögötte, hol szembe zaklatják. Dankó balett-ugrásokkal menekül hol jobbra, hol balra a kocsik elől.

Betér hát egy kávéházba, és feketéért zörget. Neki a feketekávé mindig jólesik. Egyben körül is néz, hogy nincsenek-e ott írók, színészek vagy muzsikusz cigányok.

Nincsenek. Dankót fúrja a gond, hogy kinek mutassa meg a pipáját. Az asztalnál, ahova letelepedett, egy Ferenc József szakállú öregúr ül és újságot olvas. Dankó jókedvűen keveri a

kávét és füstöl, mint a propeller. Az öregúr bosszúsan pillant rá az újság mögül.

Dankó fölfogja ezt a pillantást, de félreérti.

A pipát még inkább feléje tartja az öregúrnak, és még pogányabbul füstölög.

Az öregúr lebocsátja az újságot, és a szemüvege fölött Dankóra mereszti a szemét. Így vesz lélegzetet némely elme, mikor villámlani készül.

Dankó azt hiszi, hogy az öregúr el van bájolva, s ezért néz olyan különösen.

- Ugye, szép pipa - mondja bizalmasan, hogy megelőzze, a dicséretet.

- Nem szép! - mordul meg az öregúr.

- Micsoda?

- Nem szép! - ismétli az öregúr még erősebben.

- De kérem, ez a pipa hetvenforintos.

- Akkor sem szép!

- Borostyán.

- Bánja a tüzes istennyila! Maga... maga kémény!

Dankó megsértődve fizet. Egy pillanatra azon gondolkozik, hogy ne csináljon-e lovagias ügyet a gorombaságból, azonban megelégszik azzal, hogy így szól a kávésnak:

- Látja ezt a pipát?

- Látom.

Dankó leszakítja az újságnak a felét és széttépi, fölkapkodtatja a pipával.

- Ugye hogy borostyán? No, mit szól rá?

A kávéس hidegen feleli:

- Még négy krajcárt kérek az újságért.

Dankó haragosan füstölög el a kávéházból. Micsoda emberek ezek a pestiek: otthon Szegeden az egész város erről a pipáról beszélne.

A délután folyamán még három-négy kávéházban megfordul. Idegent nem szólít meg többé, de

az ismerősöknek sűrűn tépegeti az újságsarkokat, és kapkodtatja a pipával.

De amellet folyton pöröl is. Hol a biliárdozók dákója fenyegeti a pipát, hol a kávéslégények ügyetlensége. Sem zsebre dugni nem lehet, sem az asztalra tenni, hát csak szívja a szivart egyiket a másik után.

És most következne annak a leírása, hogyan őrzi Dankó a pipáját éjjel-nappal az eltöréstől, mennyire szédül a sok szivartól, és mennyire nem ér rá nótát csinálni a pipa miatt. Mindezt az olvasó képzeletére bízni könnyebb, mint leírni.

Én csak ott folytatom a történetet, amint Dankó egy hét elmúltával megint a Hatvani utcát sárgítja a pipájával.

- Meguntam ezt a pipát - mondja a kereskedőnek. - Szüntelenül kell rá vigyázni. Mennyibe veszi vissza?

A kereskedő vállat von és orrot von. Nézi a pipát, terjegeti a tenyerét. Végre így szól:

- Hat forint.

- Hat forint? - ismétli elszörnyedve Dankó. - Hiszen az úr azt mondta, hogy hetven forintot ér.

- Lehet - feleli a kereskedő -, de lássa, tisztelt úr, az ilyen pipa nem kell a kutyának sem.

Dankónak ma is megvan a borostyánpipája, de már nem hordja magával. Csak mikor vendégei vannak, akkor veszi elő. Elmondja, hogy a pipa hetvenforintos, és sűrűn kapkodtatja vele a papiros pelyheket.

RIGÓ JANCSI...